بازنمایی معلولیت در فیلم پشت پرده مه براساس رویکرد لاکلا و موفه

▫ **محسن نیازی**، استاد، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران
▫ **مینا هلالی ستوده** *، استادیار، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران
▫ **الهام رضائی**، دانشجوی دکتری بررسی مسائل اجتماعی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران
▫ **شکوفه آب شیرین**، دانشجوی دکتری بررسی مسائل اجتماعی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

● تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/ ۰۵ ● تاریخ انتشار: مرداد و شهریور ۱۴۰۴ ● نوع مقاله: پژوهشی ● صفحات ۳۷ - ۵۱

چکیده

زمینه و هدف: سینما شاخص و بازتابی از نگرش‌های جامعه و موقعیت اجتماعی حاکم محسوب می‌شود. نمایش و بازنمایی معلولیت نقش اساسی در چگونگی موقعیت افراد معلول در جامعه، درک و آگاهی جامعه از معلولیت دارد. هدف از این پژوهش بررسی گفتمان معلولیت و بازتعریف آن در فیلم پشت پرده مه است.

روش: روش این پژوهش کیفی بوده و با استفاده از تحلیل گفتمان لاکلا و موفه صورت گرفته است. داده‌های کامل فیلم با استفاده از مؤلفه‌های گفتمانی مطرح‌شده در نظریه لاکلا و موفه مورد توصیف و تحلیل قرار گرفتند.

یافته‌ها و نتایج: یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که باتوجه‌به دال مرکزی معلولیت، ۴ نظام معنایی، حمایت، آموزش، توانمندی و خشونت در فیلم برساخته شده است. دال‌های شناور فیلم خرافه‌گرایی، تقدیرگرایی و دروغگویی، سرخوردگی است. در فیلم پشت پرده مه، کلیشه‌هایی همچون ناسازگاری و نیاز به حمایت بازنمایی شده است. ایجاد امکانات و شرایط مناسب برای معلولان و سیاست‌گذاری صحیح در خصوص زندگی آنها و خانواده‌هایشان به بهبود شرایط زندگی این افراد کمک می‌کند.

واژه های کلیدی: بازنمایی، پشت پرده مه، سینما، گفتمان لاکلا و موفه، معلولیت

* Email: Mina.sotoodeh@kashanu.ac.ir

[Downloaded from exceptionaleducation.ir on 2026-11-28]

طرح مسأله

طبق برآورد سازمان جهانی بهداشت، ۱۰ درصد جمعیت جهان را معلولان جسمی، روانی، ذهنی و اجتماعی تشکیل می‌دهند. معلولیت[1] پدیده‌ای جهانی است که همیشه و همه‌جا مطرح است؛ اما در جوامع مختلف پس از رشد تنوع و نحوه مقابله و برخورد با آن شرایط متفاوتی وجود داشته است (۱). معلولیت علاوه بر انواع بسیار گسترده خود، پیچیدگی‌های فراوانی را به همراه دارد که در فرهنگ‌های مختلف به‌صورت‌های گوناگون خود را نشان می‌دهد. زمان بسیار طولانی گذشته است تا تغییر باورها و نگرش‌ها نسبت به حقوق انسانی پدیدار گشته و دراین‌بین به حقوق افراد با معلولیت نیز توجه شده است (۲). اعمال و رفتاری همچون تبعیض، جداسازی، منزوی ساختن و نیز حذف و ریشه‌کنی افراد با معلولیت جسمی، ذهنی، روانی و اجتماعی شکل‌دهنده فضایی از ظلم و نابرابری برای معلولان بوده است. نگرش‌ها، عقاید و طرز تلقی‌های غلط جامعه، مانع بزرگی برای این افراد ایجاد می‌کنند و بازتولید این نگرش‌ها بویژه اگر مبتنی بر واقعیت نباشد، تأثیر خردکننده‌ای در شکل‌گیری هویت و همچنین روابط صحیح میان‌فردی و اجتماعی آنان خواهد داشت (۳). در ایران نیز با گذار از دوره‌های مختلف نگرش اجتماعی، جایگاه معلولان براساس مراحل پنج‌گانه برخورد جوامع انسانی با ناتوانی و معلولیت یعنی دوره‌های حذف و نابودی، منزوی‌سازی در نوانخانه‌ها، مراقبت در مراکز نگهداری، آمیختگی اجتماعی ایشان با دیگر افراد جامعه کمک به رشد و خودنمایندگی و بروز ظرفیت و توانایی آنها، معلولان دیگر طردشدگان اجتماعی نبوده‌اند. این واقعیت را ظهور و بروز قوانین شهروندانگارانه نشان می‌دهد (۱).

به‌نظر، سیر تاریخی نگرش به معلولیت و برخورد با افراد معلول روند رو به رشد و تکاملی را داشته است؛ ولی همچنان کلیشه‌های گذشته رنگ‌وبوی خود را حفظ کرده‌اند و در میان برخی فرهنگ‌ها بویژه جوامع درحال‌توسعه بیشتر به چشم می‌خورد (۲). نگرش به معلولیت فراتر از واقعیت‌های موجود است و این نگرش‌ها مربوط به بازنمایی معلولیت است. رسانه و به‌طور اخص سینما به برساخت مفهومی از معلولیت می‌پردازد. هوور و بای[2] معتقدند رسانه‌ها قادرند علاوه‌بر تقویت جایگاه و بسترسازی فضای فرهنگی و ژرف‌اندیشی درباره اهمیت معنا و اندیشه‌ورزی باتوجه به متن فرهنگی و ساخت اجتماعی، به تقویت و بازسازی الگویی منسجم از معنا و تأسیس کانون ارزشی اقدام کنند (۴). رسانه‌های همگانی به‌دلیل تأثیر عمیق اجتماعی فرهنگی به‌طور اعم و البته سینما به‌دلیل ابعاد فراگیرش به‌طور اخص، از ارزش ویژه‌ای برخوردار است. از زمان روی کار آمدن سینما، فیلم‌ها شاخص و بازتابی از نگرش‌های جامعه‌ی زمان خود و موقعیت اجتماعی حاکم بر آن محسوب شده‌اند. تاجائی‌که سینما با پدیدآوردن مخاطبان توده‌ای‌شده، وسیله و ابزار تقویت و انتقال ارزش‌های فرهنگی و اندیشه‌ها شناخته شده است (۳). در ابتدا، سینمای جهان و ایران شاهد رویکردی محافظه‌کارانه در فرهنگ عامه در قبال افراد کم‌توان بوده است؛ رویکردی که مبتنی بر ناتوانی است؛ اما با پیشرفت در حوزه‌های اجتماعی و حقوقی، بازنمایی‌های افراد معلول در فیلم‌ها نیز تکامل یافت. حضور معلولان در سینما و بازنمایی شیوه زندگی و تعامل‌های ارتباطی آنها، موجب شکل‌گیری گفتمان رسانه‌ای معلولیت در سینما شد (۵).

سینما با به‌کارگیری رویکردهای خاص زبانی به تقویت یا تضعیف جایگاه اقلیت کم‌توان در این رسانه یاری می‌رساند. درحقیقت، آنچه در ارتباط با زبان به مثابه گفتمان در فیلم به‌نظر می‌رسد این است که گاه فیلم‌ها خود، در مقام متن تحلیل می‌شود (۵). سازه‌های گفتمانی از صورت معلولیت، بیشتر به‌وسیله باورهای دریافت‌شده در ذهن مردم ساخته می‌شود تا تجربه واقعی آنها از معلولیت (۶). این مسئله برخاسته از رویکرد برساخت اجتماعی یا ساختارگرایی اجتماعی در این حوزه است (۷).

ارتباط تنگاتنگ زبان و ساخت اجتماعی، منجر به شکل‌گیری معلولیت برساخت‌گرایانه در متون رسانه‌ای می‌شود. رسانه‌های جمعی نقش مهمی در جامعه‌پذیری و تأثیرگذاری بر ساخت معنا دارند. آنها راه‌هایی را شکل می‌دهند که از طریق آن افراد، دنیای پیرامون خود را درک می‌کنند. بسیاری از اشخاص تماسی با معلولان نداشته‌اند؛ بنابراین دانش خود را از راه رسانه‌های جمعی می‌گیرند (۲).

ارائه‌ی آموزش‌های صحیح، احترام به تفاوت موجود در افراد معلول و نمایش تجربه‌های متفاوت در کنار توانمندی‌های آنان، بیانگر این واقعیت است که معلولیت بخشی از زندگی روزمره بوده و برای رسانه‌هایی که مایل‌اند این مسئله را انعکاس دهند، لازم است که برچسب‌های توهین‌آمیز معلولیت را زدوده و آن‌را به‌صورت مسئله‌ای عادی به نمایش گذارند (۳).

1. Disability
2. Hoover & Bye

[Downloaded from exceptionaleducation.ir on 2026-11-28]

باتوجه‌به اینکه، معلولان در موقعیت اجتماعی متفاوت، در قالب نقش‌ها و جایگاه‌های رسانه‌ای گوناگون و با ظرفیت‌های شخصیتی، عاطفی و ارتباطی مختلف به تصویر کشیده شده‌اند و هنر فیلم در همه حال وابستگی نهایی‌اش را به ساختارها آشکار می‌کند، ضرورت شناخت راهبردهای گفتمانی را در این زمینه دوچندان خواهد کرد (۲). در این پژوهش، به بازنمایی معلولیت در فیلم پشت پرده مه براساس نظریه لاکلا و موفه[1] پرداخته شده است. فیلم پشت پرده مه در سال ۱۳۸۳ به کارگردانی پرویز شیخ طادی ساخته شده است و توانست پروانه زرین بهترین فیلم و بهترین بازیگر نوجوان را از نوزدهمین دوره جشنواره بین‌المللی فیلم‌های کودکان و نوجوانان کسب کند. این فیلم هم در جشنواره و هم در اکران عمومی توجه بینندگان را به خود جلب کرد. فیلم از نگاه مرتضی کودک کم‌شنوا و بازیگوشی روایت می‌شود. مرتضی شخصیت اصلی فیلم است که به‌نظر می‌رسد نقص مادرزادی او نتوانسته موجب جدایی‌اش از عرصه زندگی شود. معلولیت باعث جدایی او از سایرین نشده و او در تعامل با دیگران است. پرداختن به موضوع معلولیت یک دانش‌آموز و بازنمایی متفاوت از معلولیت از دلایل انتخاب این فیلم است. پژوهش حاضر به‌دنبال پاسخگویی به این پرسش است که در فیلم پشت پرده مه چه بازنمایی از معلولیت شکل‌گرفته است؟ و نظام‌های معنایی فیلم براساس نظریه لاکلا و موفه چیست؟

پیشینه پژوهش

در زمینه معلولیت پژوهش‌های مختلفی صورت گرفته است که غالباً پژوهش‌های کمی و درخصوص مشکلات افراد معلول است. اما پژوهش‌های کیفی در زمینه معلولیت و همچنین سینما و معلولیت پژوهش‌های محدودی صورت گرفته است که در این بخش به برخی از آنها اشاره می‌شود.

لطیفیان و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان؛ بررسی ابعاد اجتماعی معلولیت، به‌مرور نظام‌مند پژوهش‌های مربوط به ابعاد اجتماعی معلولیت در ایران پرداخته‌اند. جامعه آماری پژوهش شامل تمام مقالات پژوهشی حاصل از مطالعات کمی و کیفی انجام‌شده در کشور ایران بود که در رابطه با ابعاد اجتماعی معلولیت به زبان فارسی و از سال ۱۳۷۸ تا تیرماه ۱۳۹۸ منتشر شده‌اند. نتایج نشان داد که معلولیت بر بُعد اجتماعی زندگی افراد با معلولیت تأثیرگذار است و این افراد با چالش‌های متعددی در زندگی اجتماعی خود روبه‌رو هستند (۸).

منتظر قائم و رمضانی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان؛ تحلیل دریافت افراد دارای معلولیت از تصاویر بازنمایی‌شده آنها در فیلم‌های سینمایی با تأکید بر فیلم‌های میم مثل مادر، شهر زیبا و زمانی برای دوست داشتن درپی تحلیل دریافت افراد با معلولیت جسمی حرکتی از تصاویر بازنمایی‌شده آنها در این ۳ فیلم بودند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که از سوی مخاطبان خوانش‌های متفاوتی از فیلم‌ها صورت گرفته است. البته این تفاوت میان زنان و مردان بیشتر نمایان است. نتایج حاصل از این پژوهش نشانگر فعال بودن مخاطبان در عرصه دریافت است. نتایج حاصل از یافته‌ها به‌صورت مقاله‌ای از قبیل ترحم، عدم امکان ازدواج، هم‌جواری معلولیت با امور مقدس و غیره قرار داده شده است (۹)

سلطانی‌فر و افتخار (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان؛ انعکاس معلولیت در آثار سینمایی بر مبنای الگوهای معلولیت دریافتند انعکاس معلولیت در فیلم‌های ایرانی مورد تحلیل این پژوهش در حال عبور از الگوی فردی به الگوی اجتماعی معلولیت است؛ ولی این امر، تحقق کامل نیافته است. بازنمایی مبتنی بر کلیشه نیز، همچنان در این فیلم‌ها به چشم می‌خورد. انعکاس معلولیت در فیلم‌های خارجی مورد بررسی نیز انطباق زیادی با الگوی اجتماعی معلولیت داشته و میزان بازنمایی افراد معلول به‌صورت کلیشه‌ای کم بوده است (۱۰).

بوتا و هاروی[2] (۲۰۲۲) پژوهشی با عنوان گفتمان‌های ناتوان‌کننده، بازنمایی‌های سینمایی معاصر از ناتوانی انجام داده‌اند. این بحث با هدایت مدل‌های ناتوانی نظری و بازنمایی‌های کلیشه‌ای از معلولیت که توسط نویسندگان اصلی در این زمینه شناسایی شده‌اند، گفتمان‌هایی را برجسته می‌کند که در تصویرهای سینمایی از معلولیت تداوم یافته، به چالش کشیده شده‌اند، یا حذف شده‌اند. این مقاله همچنین به چگونگی کمک این گفتمان‌ها به حفظ یا براندازی قدرت توانمند می‌پردازد. داده‌ها تحت یک تحلیل چندوجهی قرار گرفتند که توسط گفتمان‌های انتقادی و سینمایی هدایت می‌شد. درحالی‌که گام‌هایی به‌سوی بازنمایی‌های ظریف‌تر و متنوع‌تر از ناتوانی جسمی اکتسابی مشهود است، فیلم‌ها همچنان گفتمان‌های هژمونیک، تصویرهای تحریک‌آمیز عاطفی

1. Laclau and Mouffe
2. Botha& Harvey

[Downloaded from exceptionaleducation.ir on 2026-11-28]

و کاریکاتوری از ناتوانی را تداوم می‌بخشند. مسلماً، فیلم‌های داستانی معاصرِ معلولان هنوز هم عمدتاً برای مخاطبان توانمند تولید و مصرف می‌شوند. توصیه‌هایی برای دگرگونی بازنمایی‌های سینمایی معلولان مطرح شده است (۱۱).

پارومیتادب[1] (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان؛ تفاوت‌های ظریف مفهوم‌سازی منحصربه‌فرد و در حال تحول معلولیت ذهنی در هند: مطالعه‌ای در مورد تغییر زبان هنری معلولان ذهنی، به بررسی ظرفیت تغییر بازنمایی ناتوانی ذهنی و رشدی در فیلم‌های بالیوود اواخر قرن بیستم و اوایل قرن بیست و یکم در زمینه چالش‌های زیبایی‌شناختی متعددی می‌پردازد. تغییر در تصویر صفحه نمایش از اختلالات فکری به‌شدت با تغییر و مدل اجتماعی فرهنگی مبهم شخصیت در هند مرتبط است. در فیلم‌های هندی قبلی، شخصیت‌های دارای ناتوانی‌های ذهنی از نظر برچسب‌های اخلاقی خوب/ بد، تصویر بدنی به خطر افتاده که منجر به نامطلوب بودن زیبایی‌شناختی می‌شد، به تصویر کشیده شدند. در فیلم‌های هندی بعدی، آنها به‌عنوان انسان‌های ماندگار معرفی شدند. در فیلم‌های هندی قبلی، یک سوگیری هژمونیک تبعیض‌آمیز در به تصویرکشیدن شخصیت‌های ناتوان ذهنی وجود داشت، برخلاف آنچه در فیلم‌های هندی بعدی، جایی‌که آنها در دیدگاه‌های بسیار متنوع به تصویر کشیده شدند. تغییر زبان هنری در زمینه تحولات عمده در سیاست‌های دولت هند و حقوق معلولان در ۲ دهه اخیر جالب‌تر می‌شود؛ بنابراین، این مقاله نشان می‌دهد که فیلم‌های هندی معاصر مخاطب را ترغیب می‌کنند که ناتوانی ذهنی و رشدی را به‌عنوان یک موضوع چندلایه و نه صرفاً به‌عنوان یک بیماری در نظر بگیرند (۱۰).

ون اسوجن[2] (۲۰۱۹) قوانین معلولیت در کشور ایرلند را مورد بررسی و تحلیل قرار داده است. قوانین معلولیت در ایرلند را تحت‌تأثیر و تسلط ایدئولوژی لیبرال و سودگرا می‌داند و علت ضعف اجرایی قوانین مذکور را تسلط گفتمان ناتوان‌سازی می‌داند که شایستگی را در سلامت و قدرت بدنی ارزیابی می‌نماید. به‌نظر او، تعریف و نگرش به معلولیت باید تغییر کند و از استیلای ارزش‌های لیبرالی خارج شود (۱۲).

سفران[3] (۲۰۱۶) در پژوهشی به‌عنوان؛ تصویر معلولیت در فیلم: انعکاس گذشته، کارگردانی آینده به معلولیت در سینما پرداخته است. پژوهش او نشان داد رفتن به سینما و تماشای فیلم از انواع سرگرمی بسیار محبوب هستند. داستان‌ها و شخصیت‌های سینمایی بر برداشت‌ها و نظرات بسیاری از بینندگان تأثیر می‌گذارد؛ بنابراین، مطالعه تصویرهای فیلم، دیدگاه منحصربه‌فردی از دیدگاه جامعه نسبت به افراد با معلولیت ارائه می‌دهد. هدف از این مطالعه توصیفی، بررسی روند فیلم‌های برنده جایزه اسکار که افراد با معلولیت را به تصویر می‌کشند، بود. در طول دهه‌ها، تعداد فزاینده‌ای از جوایز مربوط به فیلم‌های «معلولیت» وجود داشته است. اختلالات روان‌پزشکی اغلب به تصویر کشیده شده است. تنها ۲ مورد از فیلم‌های سینمایی شناسایی‌شده، کودکان یا نوجوانان با نقص را نشان می‌دهند، درحالی‌که هیچ‌کدام دارای ناتوانی‌های یادگیری نیستند. مفاهیم برای متخصصان آموزش ویژه، با تأکید ویژه بر استفاده از فیلم‌ها برای اهداف آموزشی، مورد بحث قرار می‌گیرد (۱۳).

وهاس و واتسون[4] (۲۰۱۴) پژوهشی تحت عنوان؛ گفتمان انتقادی از جامعه معلولیت، گفتمان‌های نظری و روش‌شناختی در حوزه معلولیت را با تمرکز بر مطالعات انتقادی و ضعف‌های آن تحلیل نموده‌اند. وهاس و واتسون مهم‌ترین ضعف مطالعات انتقادی معلولیت را غفلت از هویت‌ها، ارزش‌ها و عواطف افراد با معلولیت و توجه افراطی ماتریالیستی به ساختارهای اقتصادی می‌دانند. به‌نظر آنها این مطالعات باید اخلاق و سبک زندگی و تفاوت‌های فردی محورهای اصلی در نظریه پژوهش قرار دهند (۱۴).

میترا پوزرا و ویک[5] (۲۰۱۳) در پژوهشی با عنوان؛ ناتوانی و فقر در کشورهای درحال‌توسعه: یک مطالعه چندبعدی به بررسی ویژگی‌های اقتصادی افراد معلول در ۱۵ کشور درحال‌توسعه پرداختند و نشان دادند در بیشتر کشورها، معلولیت به‌طور قابل‌ملاحظه‌ای با بالابودن فقر چند بعد، همچون میزان تحصیلات پایین و میزان اشتغال پایین و هزینه‌های پزشکی بالا مرتبط است (۱۵).

پژوهش‌های فوق، به‌صورت کیفی انجام شده است. در برخی از پژوهش‌های صورت‌گرفته بُعد اجتماعی و اقتصادی زندگی معلولان مورد بررسی قرار گرفته است. در این پژوهش‌ها به تصویری که از معلولیت وجود دارد و کلیشه‌های موجود پرداخته شده است. هیچ‌کدام از تحلیل گفتمان‌های صورت‌گرفته از معلولیت براساس نظریه لاکلا و موفه نمی‌باشد. آنچه این

1. Paromita Deb
2. Van Aswegen
3. Safran
4. Vehmas & Watson
5. Mitra. Posara & Vick

[Downloaded from exceptionaleducation.ir on 2026-11-28]

پژوهش را متمایز می‌کند، تأکید بازنمایی معلولیت در سینما براساس نظریه لاکلا و موفه است.

چهارچوب نظری

معلولیت با محرومیت‌هایی که یک فرد به‌دلیل ناتوانی و یا نقص تجربه می‌کند، ارتباط دارد (۹). معلولیت یک واقعیت اجتماعی در تمام جوامع است. در جوامع مختلف دیدگاه‌های متفاوتی درباره معلولیت وجود دارد. درخصوص معلولیت نظریه‌ها و الگوهای مختلفی همچون الگوی پزشکی، اخلاقی، اجتماعی و مدنی ارائه شده که در ادامه به اختصار ارائه می‌شود.

انسان‌گرایان رادیکال معلولیت و اختلال را علائمی فرهنگی اجتماعی می‌دانند. این علائم، توسط ایدئولوژی در فرهنگ‌های مختلف تولید می‌شود و به همین دلیل واژه‌هایی که برای توصیف فرد معلول به‌کار می‌رود حاوی ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی است که با روش مردم‌شناسانه و عمیق علمی می‌توان آن‌را فهم کرد.

ساختارگرایان رادیکال معلولیت را یک فرایند طرد اجتماعی، ساختاری، سیاسی و اقتصادی تعریف می‌کنند که فرد معلول را در عرصه‌های عادی زندگی محروم می‌کند (۸, ۱۶)

الگوی اخلاقی: گودلی[1] بیان می‌کند در این الگو، معلولیت نقصی است که به سبب گناه و یا لغزش اخلاقی ایجاد شده است و بیانگر شکست یا آزمایش ایمان فرد است؛ درنتیجه این الگو سبب شرمساری فرد معلول و خانواده او می‌شود (۳, ۱۷).

الگوی اجتماعی: الگوی اجتماعی دیدگاهی تازه از معلولیت ارائه می‌دهد. پژوهشگرانِ این الگو از مشغولیت ذهنی نسبت به نقایص افراد فاصله می‌گیرند و به دلایل معلولیت از نظر اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و موانع روانی و ارتباطی توجه می‌کنند (۳, ۱۷). این الگو بر موانع تبعیضی در جامعه تأکید می‌کند. براساس این دیدگاه، معلولیت، مخلوق اجتماع، سازمان‌ها، نهادها و قوانین است (۱۸).

الگوی حقوق مدنی: بر حقوقی مانند دسترسی به کار، فضاها، خدمات، حمل‌ونقل، اماکن و... متمرکز است. این الگو بر حقوق معلولیت و زندگی مستقل تأکید دارد و معلولیت را شکلی عادی از زندگی می‌داند. مبنای استدلال الگوی حقوق مدنی این است که: تحت حکومت‌های بی‌عدالت، وضعیت معلولان دچار تبعیض می‌شود و به محرومیت آنها از امکانات عمومی می‌انجامد (سبزیان، ۲۰۱۵: ۳۸).(۲۸).

الگوی برساخت‌گرایی اجتماعی: این دیدگاه شناخت را حاصل کنش متقابل و تفسیر انسانی می‌داند و معتقد است، شناخت همواره در واکنش به روابط اجتماعی درحال تغییر است. نگرش برساخت‌گرایی اجتماعی با مسائل اجتماعی به‌عنوان ادراکات معانی ذهنی سروکار دارند (۱۹) (۱۸). والکر در ساخت اجتماعی معلولیت به مرزهای نهادینه‌شده نگرش برساخته به‌وسیله جامعه اشاره دارد که زندگی افراد با اختلال حسی یا فیزیکی را دچار محدودیت و نقص می‌کند (۲۰). متناسب با فرهنگ و نگاه جوامع مختلف به افراد معلول، گفتمانی حول محور معلولیت شکل‌گرفته است و به برساختی تبدیل شده که دیگران آن‌را پذیرفته و افراد معلول را نیز وادار به پذیرش آن کرده است. برساخت‌گرایی اجتماعی معلولیت فارغ از واقعیت معلولیت در طول زمان شکل‌گرفته است و ماهیت فرهنگی پیدا کرده است (۱۸).

هدف این پژوهش بررسی معلولیت به‌عنوان یک برساخت اجتماعی است و به‌نظر می‌رسد، نظریه لاکلا و موفه به‌خوبی بتواند معلولیت را به‌عنوان یک برساخت اجتماعی تبیین کند. نظریه لاکلا و موفه ریشه در ۲ سنت نظریه ساختارگرایی یعنی مارکسیست و زبان‌شناسی سوسوری دارد. مارکسیسم بنای اندیشه و عمل اجتماعی را برای این نظریه فراهم می‌آورد و زبان‌شناسی ساخت‌گرای سوسور نظریه معنایی مورد نیاز این دیدگاه را در اختیار آنها قرار می‌دهد. آنها با درهم آمیختن این ۲ دیدگاه به نظریه پساساختارگرایان دست یافتند که مطابق آن، کل حوزه اجتماعی به مثابه شبکه‌ای از فرایندهای متفاوت درک می‌شود که در آن، معنا تولید می‌شود. به همین دلیل، از منظر لاکلا و موفه هر عمل و پدیده‌ای برای معنادار شدن باید گفتمانی باشد. اعمال، گفتار و پدیده‌ها زمانی معنادار و قابل‌فهم می‌شوند که در چارچوب گفتمانی خاص قرار گیرند (۲۱).

گفتمان در نظریه‌ی لاکلا و موفه این ایده را پررنگ می‌کند که کنش‌ها و کلمات معنا دارند و معنای آنها به‌وسیله‌ی نظم خاصی از تفاوت‌های معنادار اعطا می‌شود. به اعتقاد لاکلا و موفه، معنای اجتماعی کلمات، گفتارها، اعمال و نهادها را با توجه به بافتی کلی که اینها خود بخشی از آن هستند، می‌توان

1. Goodley

[Downloaded from exceptionaleducation.ir on 2026-11-28]

فهمید؛ یعنی هر معنایی را تنها با توجه به عمل کلی که در حال وقوع است و هر عملی را با توجه به گفتمان خاصی که آن عمل در آن قرار دارد، باید شناخت (۲۲).

گفتمان‌ها اساساً در ضدیت و تفاوت با یکدیگر شکل می‌گیرند و هویت‌یابی یک گفتمان، صرفاً در تعارض با گفتمان‌های دیگر امکان‌پذیر است. در نگاه لاکلا و موفه، پدیده‌های اجتماعی هرگز تام و تمام نیستند. معانی هیچگاه نمی‌توانند برای همیشه تثبیت شوند و به همین دلیل، کشمکش همیشگی اجتماعی بر سر تعاریف جامعه و هویت به‌وجود می‌آید. وظیفه‌ی تحلیلگر گفتمان، نشان‌دادن جریان این کشمکش‌ها بر سر تثبیت معنا در تمامی سطوح امر اجتماعی است (۲۳).

هویت‌ها برساخته مفصل‌بندی‌های هژمونیک هستند. از نظر لاکلا و موفه هویت هر چیزی در شبکه‌ی هویت‌های دیگر که با هم مفصل‌بندی شده‌اند، پدید می‌آید و هویت از این منظر، ارتباطی است. هویت سوژه ناشی از تعارض میان ۲ هویت است. اول، هویت کمال‌یافته که از ضمیر ناخودآگاه یا فطرت فرد نشأت می‌گیرد و دوم، هویتی که اجتماع به‌وسیله موقعیت‌های سوژگی برای او تعریف می‌کند. در نتیجه هویت از تلاقی آرمان‌ها با واقعیات ناشی می‌شود (۲۴).

روش‌شناسی

چارچوب نظری این پژوهش مبتنی بر نظریه گفتمان لاکلا و موفه (۱۹۸۵) است. روش به‌کار رفته در این مطالعه، کیفی از نوع تحلیل گفتمان است و با اتخاذ رویکرد تحلیلی لاکلا و موفه است و در صدد است گفتمان معلولیت مستتر در فیلم پشت پرده مه را بازنمایی کند.

نظریه گفتمان را می‌توان برآیند پارادایمی دانست که زبان را به‌عنوان امری نشانه در مرکز خود جای داده است. بر همین اساس، دسترسی ما به واقعیت از طریق زبان و بازنمایی‌های خلق‌شده از واقعیت توسط آن است (۱). نظریه گفتمان لاکلا و موفه اصولاً مبتنی بر تعبیری فوکویی از گفتمان است. مبین نوعی نظام معنایی کلان است که بخش‌هایی از حوزه اجتماعی را دربر می‌گیرد. احساسات، اندیشه‌ها، گفتارها و رفتارهای نهادها و موضوعات مورد توجه قرار گرفته و گفتمان را تحت سیطره خود می‌گیرد و به آنها شکل می‌دهد (۲۵). ویژگی نظریه‌ی گفتمان لاکلا و موفه، برخورداری از مفاهیم متعدد و درعین‌حال پیچیده است که در تحلیل طیف وسیعی از موضوعات از هنر تا سیاست به‌کار گرفته می‌شود. عناصر اصلی روش‌شناسانه رویکرد لاکلا و موفه به ترتیب ذیل است:

دال و مدلول: چیزهایی مانند اشخاص، نمادها، کلمه‌ها، مفاهیم و... که در داخل گفتمانی خاص و بر معنایی خاص دلالت می‌کنند، دال نامیده شده و معنایی که دال بر آن دلالت می‌کند، مدلول خواهد بود (۲۳). دال‌ها به ۲ دسته دال مرکزی و دال شناور تقسیم می‌شود. دال مرکزی، دالی است که سایر دال‌ها در اطراف آن جمع می‌شوند و انسجام‌بخش همه‌ی دال‌ها خواهد بود. درواقع، ظهور گفتمان به معنایی گره‌خورده است که اطراف این دال مرکزی تثبیت می‌شود و دال شناور دالی است که مدلول‌های آن غیر ثابت است. هر گفتمان بر مبنای ساختار نظام معنای خود دلیل سازگار با این نظام معنایی را برجسته می‌سازد و مدلول‌های دیگر را به حاشیه می‌راند (۲۴). رابطه‌ی دال و مدلول کاملاً اختیاری است. «برهه» و «عنصر» دال‌هایی محسوب می‌شوند که اگر در یک گفتمان تثبیت شوند، برهه و اگر هنوز داخل گفتمانی تثبیت نشوند، عنصر نامیده می‌شوند. وقتی یک عنصر از حالت شناور خارج و به‌وقت یا لحظه تبدیل می‌شود، انسداد یا توقف رخ می‌دهد که همان تثبیت معنای نشانه است (۲۳).

از دیگر مفاهیم اساسی در نظریه گفتمان لاکلا و موفه، مفصل‌بندی است. مفصل‌بندی هر عملی که میان عناصر پراکنده در درون یک گفتمان ارتباط برقرار کند، به‌نحوی‌که ارتباط این عناصر تعدیل و اصلاح شود، مفصل‌بندی نامیده می‌شود (۱۵). مفهوم مفصل‌بندی عمل یا کنشی است که موجب برقراری ارتباط بین عناصر می‌شود و هویت یک گفتمان نیز براساس همین ارتباط میان عناصر شکل می‌گیرد (۴). گاهی نشانه‌هایی هستند که مفصل‌بندی نشده و به همین دلیل هنوز معنایشان تثبیت نشده و دارای معانی چندگانه هستند که به آنها عناصر گفته می‌شود. اما هنگامی که عناصر در درون یک گفتمان مفصل‌بندی و به هویت و معانی موقت دست پیدا می‌کنند، تبدیل به وقته‌ها می‌شوند (۲۲).

برجسته‌سازی و حاشیه‌رانی: لاکلا و موفه معتقدند که هر گفتمان سعی در برجسته‌سازی دال‌ها و نظام معانی مورد نظر خود و به حاشیه راندن دال‌های گفتمان رقیب دارد (۲۶). به این ترتیب، شبکه معنایی یک گفتمان ساخته و مسلط می‌شود و شبکه معنایی گفتمان دیگر به طرد و به حاشیه رانده می شود. هویت گفتمان‌ها از طریق همین برجسته‌سازی و به حاشیه‌رانی برساخته می‌شود.

[Downloaded from exceptionaleducation.ir on 2026-11-28]

در این مقاله، واحد تحلیل فیلم میم مثل مادر است و واحد مشاهده فرد است. در هرگفتمان یک‌سری دال و مدلول‌هایی استخراج می‌شود و در یک مفصل‌بندی گفتمانی قرار می‌گیرند. سپس شبکه معنایی پیرامون معلولیت برساخته خواهد شد.

توصیف و تحلیل داده‌ها

در این بخش، ابتدا به معرفی شخصیت‌های فیلم پشت پرده مه و مفصل‌بندی ویژگی‌های آنها در چارچوب نظریه‌ی گفتمان لاکلا و موفه (۲۰۰۱) پرداخته می‌شود. سپس، نظم‌های گفتمانی موجود در فیلم بیان می‌گردد. درنهایت، متن کامل فیلم مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد.

فیلم سینمایی پشت پرده مه در سال ۱۳۸۳ به کارگردانی پرویز شیخ طادی ساخته شده است. در این فیلم مرتضی دانش‌آموز مقطع ابتدایی در یکی از روستاهای شمال است. مرتضی مشکل شنوایی دارد و باید به مدرسه کودکان استثنایی برود؛ اما به‌دلیل نبودن مدرسه استثنایی به یک مدرسه شبانه‌روزی عادی می‌رود. مرتضی علاقه‌ای به مدرسه ندارد. پدر مرتضی فوت کرده است و با مادرش زندگی می‌کند. مادرش با گل‌دوزی دستمال و فروش در بازار محلی خرج خانواده را تأمین می‌کند. در مدرسه، فتاحی مدیر است. او فردی جدی و همچنین علاقه‌مند به کارش است. فتاحی مجرد است و به دنبال فردی مناسب برای ازدواج است که با مادر مرتضی آشنا می‌شود. در مدرسه یکی از هم‌کلاس‌های مرتضی به نام رحمان، مرتضی را از نیت فتاحی برای ازدواج با مادرش مطلع می‌کند.

نظام گفتمانی و ویژگی گفتمانی مرتضی

مرتضی دانش‌آموزی با معلولیت کم‌شنوایی است که خیلی مواقع لب‌خوانی می‌کند. سرکش و بی‌علاقه به درس است. لجباز است. او توانایی درک موقعیت و مهارت دارد. خط خوبی دارد و نشانه‌گیری با تیرکمان را خیلی خوب انجام می‌دهد. از معلولیت خود احساس سرخوردگی می‌کند. ترس از تنها ماندن دارد. خواهان تمام توجه مادرش است و نسبت به توجه مادرش به دیگران حسادت می‌کند به همین دلیل نگران است و از مدرسه با دوربین به خانه نگاه می‌کند. تقدیرگراست و شفا را از خدا می‌داند.

جدول۱) ویژگی گفتمانی مرتضی

ردیف	دال	مدلول
۱	اعتراض مرتضی به‌دروغ گفتن مادر (۰۰:۲:۰۰):	اخلاقی
۲	مرتضی به مادرش: تو فقط من دوست داشته باش نگرانی مرتضی از صمیمیت مادرش با فتاحی (۰۰:۵۰:۲۰)	حسادت
۳	بازیگوشی مرتضی و کشتن پرنده برای دیر رسیدن به مدرسه (۰۰:۰۴:۰۵) تصمیم‌گرفتن به فرار از مدرسه توسط مرتضی (۰۰:۷:۲۶) دیر رسیدن به مدرسه و گفتن اینکه من فردا میام (۰۰:۰۵:۵۰)	سرکشی
۴	لجبازی مرتضی برای نرفتن به دفتر مدرسه (۰۰:۰۸:۲۵)	لجبازی
۵	دروغ گفتن مرتضی به مدیر مدرسه (۰۰:۰۹:۵۶)	دروغ‌گویی
۶	ناراحتی مرتضی از کم‌شنوا بودنش (۰۰:۱۳:۱۳)	سرخوردگی
۷	هدف‌گرفتن کتاب‌ها با تیرکمان توسط مرتضی (۰۰:۱۶:۱۰)	مهارت
۸	بردن سهم غذای خودش (مرتضی) برای مادرش (۰۰:۲۲:۵۷)	مهربانی
۹	مرتضی: شفا از خداست (۰۰:۳۴:۴۰)	تقدیرگرایی
۱۰	سؤال پرسیدن مرتضی از فتاحی درباره دستمال‌های مادرش (۰۰:۳۶:۱۵) سؤال پرسیدن مرتضی از مادرش درباره دستمال‌ها (۰۰:۳۸:۲۰) ناراحتی مرتضی از بازار رفتن مادرش به‌خاطر فتاحی (۰۰:۴۱:۱۸)	درک موقعیت

[Downloaded from exceptionaleducation.ir on 2026-11-28]

ردیف	دال	مدلول
۱۱	صحبت‌کردن مرتضی درباره ازدواج مجدد مادر رحمان با مادرش (۰۰:۴۱:۴۰) صحبت‌کردن مرتضی با مادرش و گفتن اینکه مادرش او را نمی‌خواهد (۰۰:۵۵:۱۰)	ترس از تنهایی
۱۲	نگاه‌کردن به خانه از مدرسه با دوربین (۰۰:۴۵:۰۰)	نگرانی
۱۳	پرتاب سنگ و شکستن قاب عکس توسط مرتضی (۱:۰۵:۰۰) عصبانی شدن مرتضی و دعواکردن با مادرش (۰۰:۴۸:۰۵)	پرخاشگری
۱۴	اقدام برای گرفتن طلسم برای ازدواج نکردن مادرش (۰۰:۵۲:۲۰)	خرافه‌گرایی
۱۵	ناراحتی مرتضی از گریه مادرش (۰۰:۵۶:۱۰)	عاطفی
۱۶	اقرار مرتضی به شکستن قاب عکس (۰۱:۰۷:۳۲)	شجاعت

شکل ۱) مفصل‌بندی شخصیت مرتضی

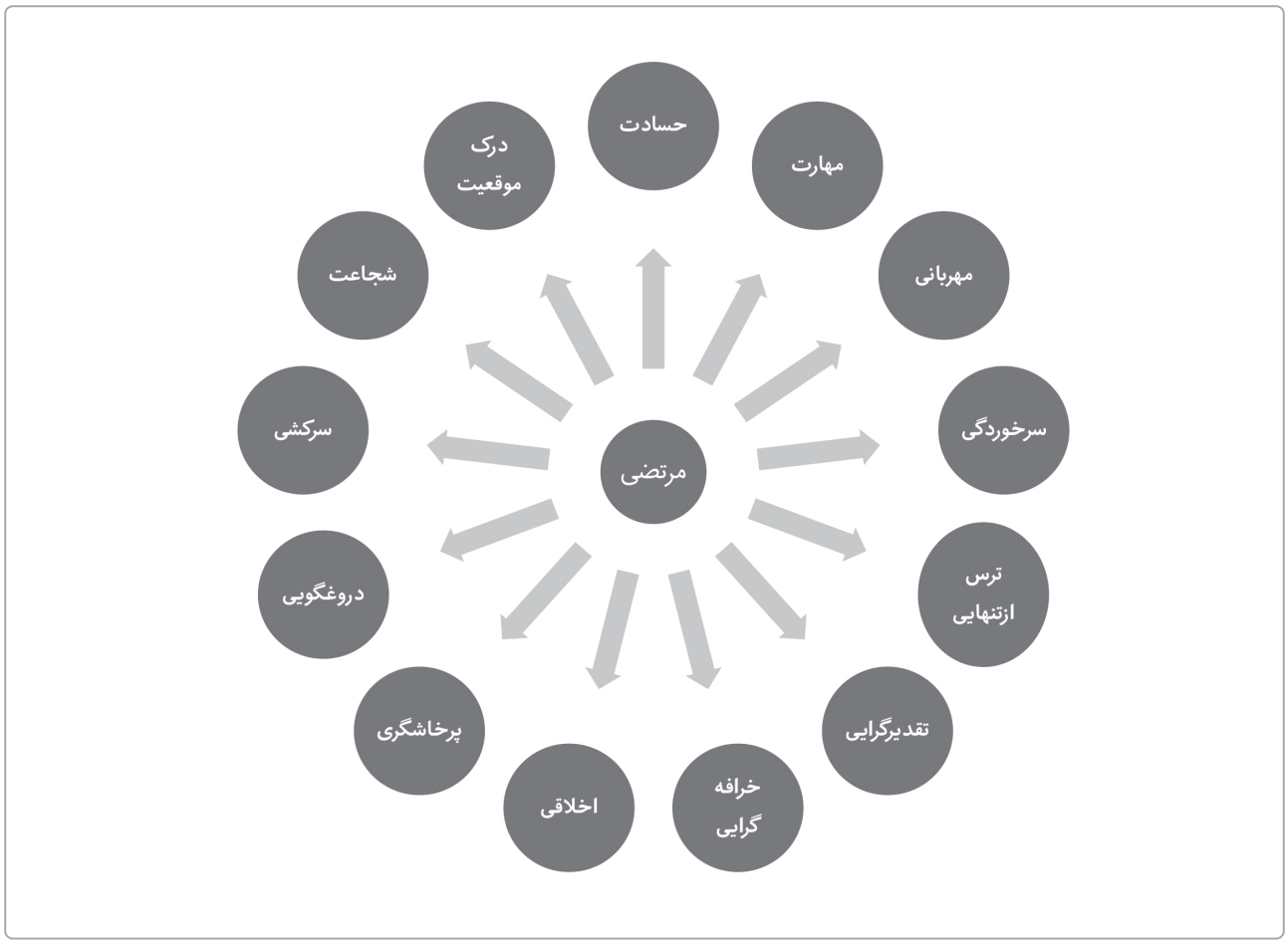

نظام معنایی و ویژگی‌های گفتمانی مادر مرتضی

مادر مرتضی متعلق به طبقه پایین، فداکار و حامی و مادری دلسوز برای مرتضی است که بسیار در زندگی سخت‌کوش است و دستمال‌های خود را در بازارهای محلی می‌فروشد. گاهی با مرتضی با خشونت رفتار می‌کرد و او را کتک می‌زند که به صلاح مرتضی بود؛ اما از لحاظ عاطفی برای مرتضی کم نمی‌گذاشت و مسائل آموزشی و تربیتی مرتضی برای او بسیار مهم است. مادر فردی تقدیرگراست و از مرتضی می‌خواهد برای خوب شدنش از امام علی کمک بگیرد.

[Downloaded from exceptionaleducation.ir on 2026-11-28]

جدول ۲) ویژگی گفتمانی مادر مرتضی

ردیف	دال	مدلول
۱	تمرین موسیقی با مرتضی توسط مادرش (۰۰:۰۱:۰۰۰) مادر به مرتضی: دست علی به همراهت یعنی دست امام علی کمکت کنه (۰۰:۱۳:۱۰) مادر: مدرسه خوبه معلم خوبه و برابر با پدر (۰۰:۱۴:۰۵)	آموزش
۲	مادر: از دست علی بخواه کمکت کنه (۰۰:۱۳:۲۰)	تقدیرگرایی
۳	فروش دستمال‌ها در بازار محلی (۰۰:۲۶:۰۰)	سخت‌کوشی
۴	مخالفت مادر با کارکردن پسرش (۰۰:۲۸:۰۰)	حمایت
۵	مادر: چرا فضولی کردی کار خوبی نیست خدادوست نداره مادر به مرتضی: نباید با خودت تیرکمان به مدرسه می‌بردی (۰۰:۱۳:۰۴) مادر: فکرمی کردم پسرمی سایه‌سرمی. آدم با مادرش این‌طور صحبت می‌کنه (۰۰:۵:۰۰)	تربیتی
۶	بغل‌کردن و نوازش کردن مرتضی	عاطفی
۷	ناراحتی مادر مرتضی از تنبیه پسرش و بردن مرتضی از مدرسه (۰۱:۱۰:۱۰)	دلسوزی
۸	کتک‌زدن مرتضی توسط مادرش (۱:۱۶:۲۰)	خشونت

شکل۲) مفصل‌بندی شخصیت مادر

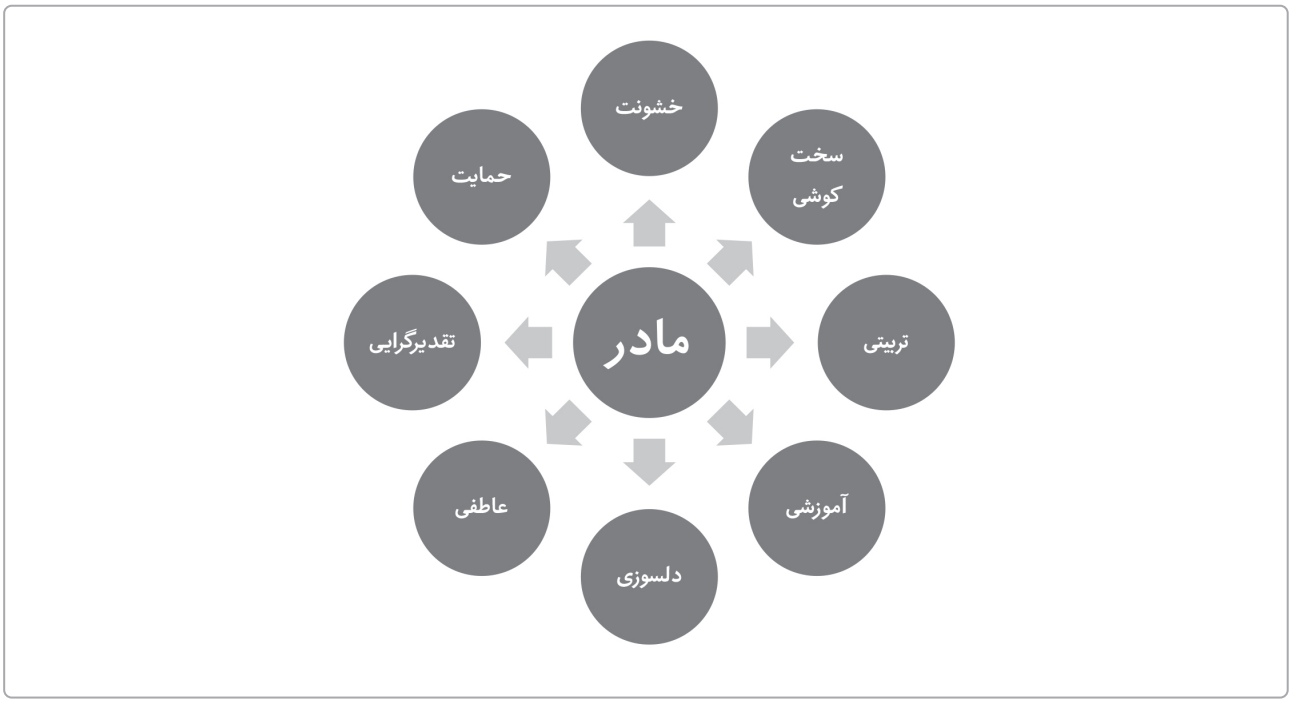

نظام معنایی و ویژگی‌های گفتمانی فتاحی

فتاحی معلم و ناظم مدرسه است. او به شغلش بسیار علاقه‌مند است. فردی بسیار منضبط و سخت‌گیر است. به حضور دانش‌آموزان و نمرات آنها حساس است. در سکانس مختلف پرخاشگری او با مرتضی را به شکل توهین و تنبیه وجود دارد. باوجود اینکه او فرد سخت‌گیر و پرخاشگر است، فردی حمایتگر و عاطفی هم است. با مرتضی از مهربانی مادر و نگرانی او صحبت می‌کند.

[Downloaded from exceptionaleducation.ir on 2026-11-28]

جدول۳) ویژگی گفتمانی فتاحی

ردیف	دال	مدلول
۱	اجازه ندادن به مرتضی برای ورود به کلاس به‌خاطر تأخیر (۰۰:۰۶:۵۸)	منضبط
۲	عصبانیت فتاحی و تصمیم‌گرفتن به فرار از مدرسه توسط مرتضی (۰۰:۷:۲۶)	پرخاشگری
۳	فتاحی: نمره بالای ۱۱ برای من برابر با صفر است (۰۰:۰۹:۵۲).	سخت‌گیری
۴	فتاحی به مرتضی: نیشتو ببند (۰۰:۰۹:۱۲). فتاحی: اگر دروغ بگی عصبانی میشم پروندت میدم بری حمالی (۰۰:۱۰:۱۷)	توهین
۵	فتاحی به مرتضی: اگر کاری داشتی به خودم بگو (۰۰:۲۰:۳۸) حمایت فتاحی از مرتضی و مادرش در درگیری بازار (۰۰:۲۸:۲۴) اصرار فتاحی برای برگرداندن مرتضی به مدرسه (۰۱:۱۴:۵۰)	حمایت
۶	تنبیه مرتضی توسط فتاحی (۱:۰۸:۴۲)	خشونت
۷	فتاحی: مادر خوب مثل اسمان است مادر نگرانته برو خانه (۱:۳۱:۳۶)	عاطفی

شکل۳) مفصل‌بندی شخصیت فتاحی

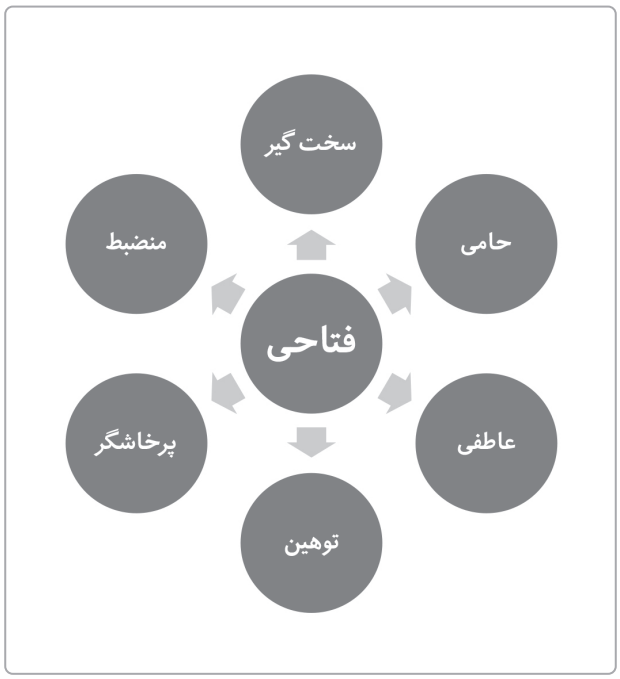

نظام معنایی و ویژگی گفتمانی مدرسه

مدرسه شبانه‌روزی است و دانش‌آموزان باید دور از خانواده و در خوابگاه بمانند. در مدرسه سخت‌گیری نسبت به دانش‌آموزان وجود دارد. وظیفه نظافت مدرسه با دانش‌آموزان است. در بخش‌های مختلف در مدرسه پرخاشگری از طرف کادر مدرسه با دانش‌آموزان دیده می‌شود.

جدول ۴) ویژگی گفتمانی مدرسه

ردیف	دال	مدلول
۱	عصبانیت معلم از درس جواب ندادن دانش‌آموز (۰۰:۰۷:۴۵)	پرخاشگری
۲	حضور دانش‌آموزان برای ۵ روز هفته در مدرسه (۰۰:۰۹:۰۰)	دوری از خانواده
۳	۲ روز در هفته حمام اجباری و اگر کثیف باشید اخراج (۰۰:۰۹:۲۰) نظافت مدرسه توسط دانش‌آموزان (۰۰:۱۹:۱۷)	سخت‌گیری
۴	کشیدن گوش مرتضی توسط یکی از معلمان (۰۰:۱۱:۴۲)	خشونت

[Downloaded from exceptionaleducation.ir on 2026-11-28]

شکل ۴) مفصل‌بندی مدرسه

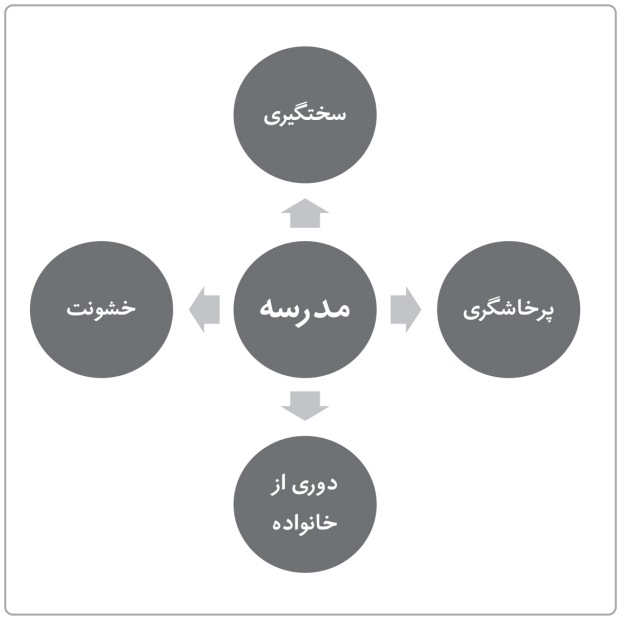

شکل ۵) مفصل‌بندی شخصیت رحمان

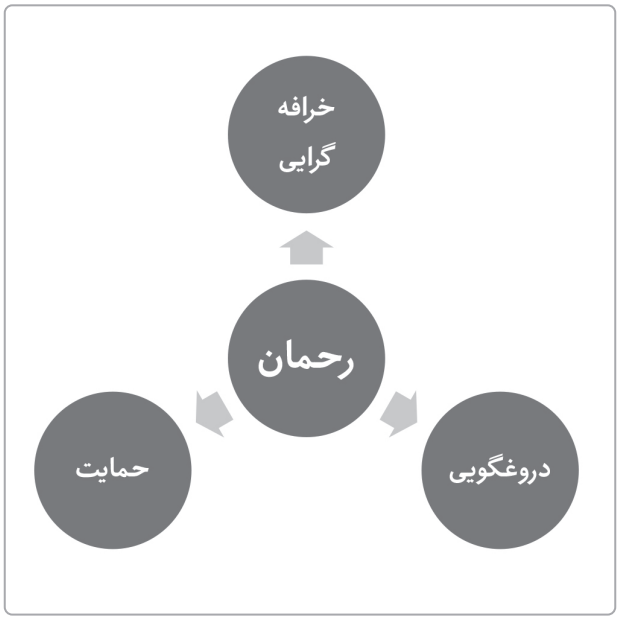

نظام معنایی و ویژگی گفتمانی رحمان

رحمان دوست و هم‌کلاسی مرتضی است که به دنبال حمایت از مرتضی است و در سکانس‌های مختلف فیلم ما شاهد کمک و حمایت او از مرتضی هستیم. او مرتضی را از نیت فتاحی برای ازدواج با مادرش آگاه می‌کند و از تجربیات خودش درباره ناپدری با مرتضی صحبت می‌کند که البته صحبت‌های او دروغ است. او فردی خرافه‌گرا است و به مرتضی برای حل مشکلش پیشنهاد می‌کند که طلسم بگیرد.

جدول ۶) ویژگی گفتمانی رحمان

ردیف	دال	مدلول
۱	رحمان: گول فتاحی نخور دروغ میگه، میخواد زن بگیره (۰۰:۲۱:۰۰) ترساندن مرتضی از ازدواج مادرش با فتاحی توسط رحمان (۰۰:۲۴:۴۵) رحمان به مرتضی: مادرم من نمیخواد غدیر (ناپدری) بیشتر دوست داره (۰۰:۴۱:۰۰) گوش‌دادن به حرف معلمان و اطلاع‌دادن به مرتضی (۰۰:۵۷:۰۰)	حمایت
۲	رحمان به مرتضی: من طلسم می‌گیرم تا غدیر گرگ بشه تو هم باید طلسم بگیری (۰۰:۴۱:۳۵)	خرافه‌گرایی
۳	دروغ گفتن به مرتضی درباره بداخلاقی غدیر (۱:۲۱:۴۲)	دروغگویی

نظم‌های گفتمانی در فیلم

در فیلم پشت پرده مه، با تحلیل‌های صورت‌گرفته بر روی دال‌های مرکزی، دال‌های شناور و متن فیلم‌نامه ۴ گفتمان استخراج شده است که تا حدودی زندگی افراد معلول، نحوه‌ی برخورد در جامعه و مشکلات است. در ادامه، به تشریح هرکدام از این گفتمان‌ها پرداخته می‌شود، این گفتمان عبارت‌اند از: حمایت، آموزش، توانمندی، خشونت. در این فیلم فرد معلول

[Downloaded from exceptionaleducation.ir on 2026-11-28]

دارای توانایی‌های مختلفی است و سعی شده توانمندی فرد معلول در فیلم برجسته شود. آنچه در این فیلم به حاشیه رانده شده است نظم گفتمانی آموزش و حمایت است. در بخش‌های مختلف فیلم انواع خشونت نسبت به شخصیت مرتضی دیده می‌شود که گفتمان حمایت را به حاشیه می‌کشاند. عدم علاقه به درس و رفتن به مدرسه و سرکشی مرتضی گفتمان آموزش را به حاشیه کشانده است.

گفتمان حمایت

اولین گفتمان فیلم حمایت است که در بخش‌های مختلف فیلم شخصیت‌های فیلم به دنبال حمایت از مرتضی هستند. در دقیقه (۰۰:۲۰:۳۸) فتاحی از مرتضی می‌خواهد هر زمانی که کمک لازم داشت او را در جریان بگذارد و از او کمک بخواهد. در درگیری که در بازار برای مرتضی و مادر او به‌وجود آمده، فتاحی از آنها حمایت می‌کند و با ۲ مرد جوان درگیر می‌شود (۰۰:۲۸:۲۴). در دقیقه (۰۱:۱۴:۵۰) پس از بردن مرتضی از مدرسه به‌خاطر تنبیه، فتاحی سعی در راضی‌کردن مادر مرتضی برای برگرداندن مرتضی به مدرسه دارد و به دنبال حمایت از مرتضی است. در دقایق مختلف فیلم شاهد آن هستیم که رحمان، دوست مرتضی به دنبال حمایت از مرتضی است. در دقیقه (۰۰:۵۷:۰۰) زمانی که مرتضی به‌خاطر کم‌شنوایی نمی‌تواند متوجه صحبت‌های معلمان شود او پشت در دفتر مدرسه به صحبت معلمان گوش می‌دهد. در دقایق (۰۰:۲۱:۰۰) و (۰۰:۲۴:۴۵) رحمان مرتضی را از نیت فتاحی برای ازدواج با مادرش آگاه می‌کند. رحمان در دقیقه (۰۰:۴۱:۰۰) سعی می‌کند درباره تجربه ازدواج مجدد مادرش با مرتضی صحبت می‌کند تا او را از مشکلات ازدواج مجدد مادرش آگاه کند.

گفتمان آموزش

گفتمان دیگر فیلم آموزش است، آموزش هرگونه فعالیت یا تدبیر از پیش طرح‌ریزی‌شده‌ای است که هدف آن ایجاد یادگیری در یادگیرندگان است (شایان مهر،۱۳۷۷: ۳۳).(۳۰). در چندین قسمت مشاهده می‌کنیم مادر مرتضی به دنبال آموزش مرتضی هستند با آموزش موسیقی به مرتضی توسط مادرش آغاز می‌شود و در فیلم معلولیت مرتضی مانعی برای آموزش موسیقی نمی‌باشد. در دقیقه (۰۰:۱۳:۱۰) مادر به مرتضی درباره اینکه دست علی به همرات یعنی چه توضیح می‌دهد و می‌گوید؛ یعنی امام علی به تو کمک کند. در دقیقه (۰۰:۱۴:۰۵) مادر درباره جایگاه معلم با پسرش صحبت می‌کند و به او می‌گوید معلم خوب برابر با پدر است.

گفتمان خشونت

خشونت و پرخاشگری در ساده‌ترین تعریف عبارت است از رفتاری که به قصد آسیب رساندن به کسی یا چیزی انجام می‌شود. آسیب شامل آزارهای روانی نظر تحقیر، توهین و فحاشی نیز می‌شود (آذربایجانی و دیگران، ۱۳۸۷: ۲۹۷ و ۲۹۸).(۲۹) گفتمان خشونت در قسمت‌های مختلف فیلم به‌صورت‌های مختلف مثل کتک زدن، تنبیه کردن، توهین و پرخاشگری دیده می‌شود. تنبیه مرتضی توسط فتاحی (۱:۰۸:۴۲). در دقیقه (۰۰:۱۰:۱۷) فتاحی به مرتضی می‌گوید اگر دروغ بگی عصبانی میشم پرونده‌ات میدم بری حمالی. فتاحی به مرتضی: نیشتو ببند (۰۰:۰۹:۱۲). در دقیقه (۰۰:۱۱:۴۲) یکی از معلمان گوش مرتضی را می‌کشد. در دقیقه (۱:۱۶:۲۰) مادر مرتضی او را کتک می‌زند. در قسمت‌های مختلف شاهد خشونت از طرف مرتضی هستیم. مثل سکانسی که با پرتاب سنگ و شکستن قاب عکس فتاحی خشم خود را نسبت به فتاحی نشان می‌دهد یا در دقیقه (۰۰:۴۸:۰۵) مرتضی عصبانی می‌شود و با مادرش دعوا می‌کند.

گفتمان توانمندی

توانمند کردن، به معنی کمک به پرورش احساس شایستگی، خودسامانی، معنادار بودن و مؤثر بودن (کنترل شخصی) است (وتن و کمرون، ۱۳۸۳: ۹۰).(۳۱). در این گفتمان مرتضی علی‌رغم معلولیت فردی توانمند است در ابتدای فیلم به یادگیری موسیقی می‌پردازد. با تیرکمان خیلی خوب هدف را نشانه‌گیری می‌کند. مثلاً در دقیقه (۰۰:۱۶:۱۰) کتاب‌ها را خیلی خوب نشانه می‌گیرد. همچنین مرتضی خط خوبی دارد و فتاحی به او می‌گوید این خط نمره‌اش برابر با ۲۰ است. در این فیلم باتوجه‌به معلولیت سعی در برجسته‌سازی گفتمان توانمندی شده است و از فرد معلول شخصیتی توانمند به تصویر کشیده شده است و احساس سرخوردگی از معلولیت به حاشیه کشیده شده است. عدم علاقه مرتضی به درس و سرکشی او گفتمان آموزش را به حاشیه برده است.

[Downloaded from exceptionaleducation.ir on 2026-11-28]

شکل۶) نظام معنایی فیلم

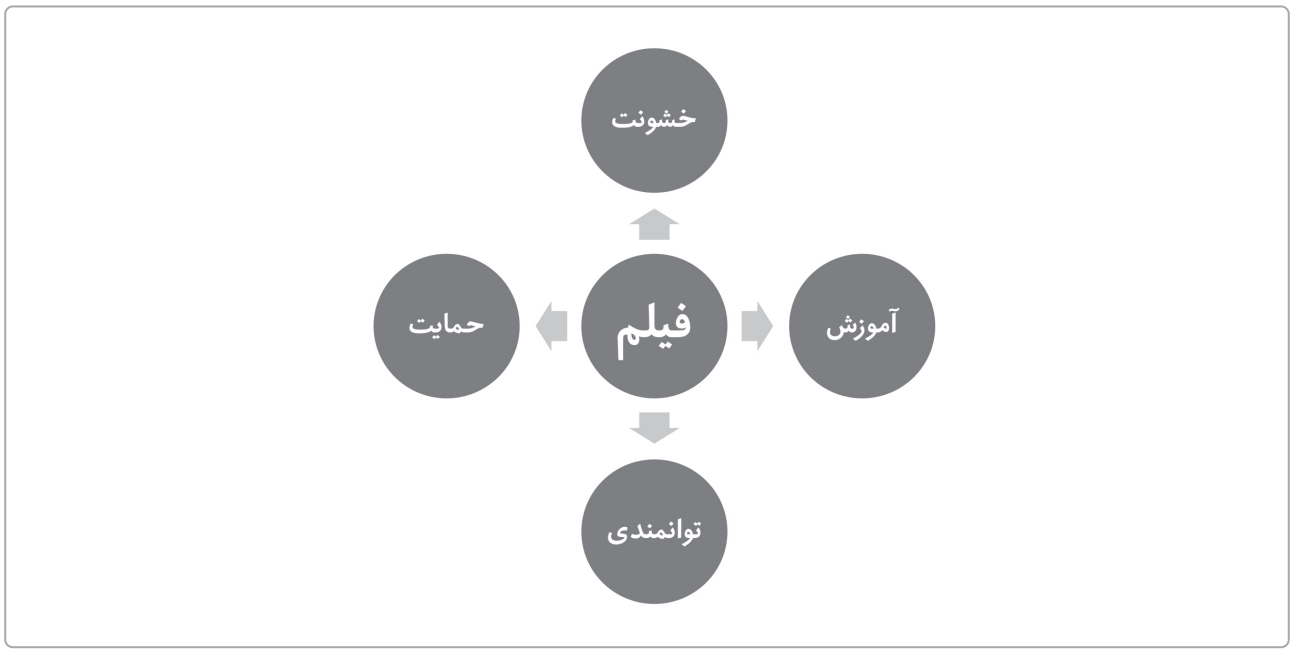

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از این پژوهش پاسخ به این پرسش است که چه بازنمایی از معلولیت در فیلم پشت پرده مه شکل‌گرفته است؟ و نظام‌های معنایی فیلم براساس نظریه لاکلا و موفه چیست؟ پشت پرده مه (۱۳۸۳) فیلمی به کارگردانی پرویز شیخ طادی که در آن زندگی مرتضی پسربچه‌ای کم‌شنوا را روایت می‌کند. مرتضی به همراه مادرش در یکی از روستاهای شمال کشور زندگی می‌کند. مادر هزینه زندگی را با فروش دستمال‌های گل‌دوزی‌شده در بازار محلی تأمین می‌کند و بسیار به آموزش و تربیت پسرش اهمیت می‌دهد. مرتضی علاقه‌ای به مدرسه ندارد. در مدرسه توسط دوستش رحمان متوجه می‌شود که معلم (آقای فتاحی) قصد ازدواج با مادرش را دارد. پس از آگاهی از موضوع ناسازگاری او شروع می‌شود و به دنبال طلسم برای ممانعت از ازدواج مادرش است. در این فیلم مادر و فتاحی تلاش می‌کنند تا مرتضی را با واقعیت آشنا کنند و او را متوجه اشتباهاتش کنند. در سکانس‌های مختلف فیلم از ارزش والای مادر، معلم و خوبی‌کردن با او صحبت می‌شود. باتوجه‌به مفصل‌بندی‌ها می‌توان ۴ نظام معنایی در فیلم یافت. حمایت، آموزش، توانمندی و خشونت. در این فیلم باتوجه‌به دال‌های مختلف و مفصل‌بندی صورت‌گرفته گفتمان توانمندی برجسته شده است و در بخش‌های مختلف فیلم تلاش شده است تا توانایی‌های فرد معلول این گفتمان برجسته شود.

هنگامی که به رسانه‌ها به‌عنوان عوامل بازتاب اجتماعی گروه‌های مختلف انسانی و خرده‌فرهنگ‌ها نگریسته شود، آنگاه مشخص می‌شود در طول زمان به‌واسطه چهارچوب‌ها و اهدافی که به خود گرفته، بُعدی برساختی پیدا می‌کند و چهره‌هایی متفاوت از خویش برجای می‌گذارد (۲). در این فیلم فقط یک شخصیت دارای معلولیت است. دال مرکزی فیلم معلولیت است. تعلق به جامعه روستایی، تقدیرگرایی مادر و خرافه‌گرایی رحمان و مرتضی از دال‌های شناور فیلم هستند. در پژوهش (لطیفیان ۱۴۰۰) نشان داده شد که معلولیت بر زندگی اجتماعی فرد تأثیر می‌گذارد و این افراد با چالش‌های مختلفی در زندگی روبه‌رو هستند. مشکلاتی از قبیل تحصیلات، ازدواج، کمبود حمایت اجتماعی و عدم پذیرش در جامعه. در فیلم پشت پرده مه شخصیت معلول فیلم در مدرسه دچار مشکلاتی است و حرف دیگران را خوب متوجه نمی‌شود. در برقراری ارتباط با دیگران دچار مشکل است به دلیل نبود مدرسه استثنایی در محل زندگی‌اش مجبور است در مدرسه‌ای که برای دانش‌آموزان عادی است درس بخواند که این با نتایج (لطیفیان ۱۴۰۰) مطابقت دارد.

[Downloaded from exceptionaleducation.ir on 2026-11-28]

در بخش‌های مختلف فیلم می‌بینیم که شخصیت معلول مورد خشونت و توهین قرار می‌گیرد. در این فیلم معلولیت به‌صورت یک الگوی اجتماعی درنظر گرفته شده است نه یک الگوی اخلاقی و یا پزشکی. فرد معلول علی‌رغم معلولیت دارای مهارت و توانمندی است. در کنار دانش‌آموزان عادی درس می‌خواند و توسط سایر دانش‌آموزان پذیرفته شده است و مشکلاتی که فرد معلول دارد نتیجه محدودیت او نیست؛ بلکه مشکلات او مربوط به اجتماع است. در این فیلم مرتضی از یک خانواده روستایی و طبقه پایین جامعه است مادر او دست‌فروشی می‌کند که این بخش با نتایج پژوهش میترا پوزرا و ویک (۲۰۱۳) مطابقت دارد، نتایج پژوهش پوز اراک دویک نشان داد که معلولیت با فقر، تحصیلات پایین در ارتباط است. در این فیلم مرتضی معلولیت جسمی دارد در درس ضعیف است و نمرات خوبی ندارد که با نتایج پژوهش سفران (۲۰۱۶) همخوانی ندارد. در نتایج پژوهش سفران بیشتر اختلالات روان‌پزشکی مطرح است و به اختلال یادگیری نوجوانان پرداخته نشده است. در فیلم پشت پرده مه بخش‌های عاطفی مختلفی دیده می‌شود و در قسمت‌هایی از فیلم شاهد انتقال ارزش‌های همچون احترام به والدین و معلم هستیم که با نتایج پژوهش وهاس و واتسون (۲۰۱۴) همسو نیست. طبق نتایج پژوهش وهاس و واتسون به ارزش‌ها، هویت، سبک زندگی و اخلاق در زندگی معلولان توجه نشده است و غالباً نگاه ماتریالیستی وجود دارد درصورتی‌که در فیلم پشت پرده مه مسائل عاطفی، ارتباطات فرد معلول و ارزش‌های اخلاقی بازنمایی شده است. نتایج بوتا و هاروی (۲۰۲۲) نشان داد بازنمایی صورت‌گرفته از معلولیت بیشتر به ناتوانی جسمی و تصویر کاریکاتوری از معلولیت می‌پردازد، در فیلم پشت پرده مه بیشتر از ناتوانی جسمی توانمندی‌های فرد بازنمایی شده است، درنتیجه نتایج پژوهش با یافته‌های بوتا و هاروی مطابقت ندارد. شوارتز، ۷ کلیشه رایج در مورد معلولیت را طبق نظر نلسون، این‌گونه عنوان کرده است: رقت‌انگیز، قربانی، قهرمان، عامل تهدید، ناسازگار، کسی که باید مراقبت و نگهداری شود، کسی که نباید زنده بماند (۳، ۲۷) در این فیلم نیز کلیشه‌هایی مثل ناسازگاری و نیاز به مراقبت دیده می‌شود. تصویر که در این فیلم از فرد معلول به نمایش گذاشته شده است فردی دارای توانایی است که نیاز به آموزش و حمایت دارد. درواقع در فیلم پشت پرده مه توانمندی فرد معلول برجسته‌سازی شده است.

تضاد منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافعی با یکدیگر ندارند.

References

1. Mohammadipoor F, Fathi S, shiri T. Disability discourse analysis as a social issue (Emphasis on contemporary Iranian law). Sociological studies. 2021;14(52):7-25. https://journals.iau.ir/article_686004_39221459c38b4586da51665d7de40d60.pdf
2. Assadian M, Amir Mazaheri AM, Kamali M. Social Construction of Disability in Pre-Revolutionary Cinema and Iran's 60s (A Case Study of Movies in the World was Alien and A Little Bird of Happiness). Middle Eastern Journal of Disability Studies. 2020;10(0):3-. https://www.sid.ir/paper/991948/en
3. Soltanifar Mohammad EP. Portrayal of Disability in feature films, based on Disability Models. Journal of Cultural Management. 2013;7(3):77-94. https://sanad.iau.ir/en/Article/818396
4. Naderi A, Soleimani Sasani M, Eskandari A. Analysis of Clergymen's Representation in Iran's Cinema: A Case Study of Discourse Analysis of the Tala va Mes, Movie. Quarterly of social studies and research in Iran. 2014;3(3):497-512. https://jisr.ut.ac.ir/article_53156_en.html
5. Ravadrad A, Soleimani M, Hakimi R. Representational Analysis of Religious Discourses in Iranian Cinema: A case of "Ketab e Qanon". Quarterly of Social Studies and Research in Iran. 2012;1(1):71-88. https://jisr.ut.ac.ir/article_36548_en.html?lang=en
6. Tyler I. Resituating Erving Goffman: From stigma power to black power. The Sociological Review. 2018;66(4):744-65. https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0038026118777450
7. Rezaei M, Partovi L. Disable Women and Interaction with Society (a qualitative study on social life of disable women). Women's Strategic Studies. 2015;17(67):7-44. https://www.jwss.ir/article_12427.html
8. Latifian M, Baniasad A, Kamali M. Investigating the social dimensions of disability, a systematic review. Journal of Social Work Research. 2021;7(26):53-101. https://rjsw.atu.ac.ir/article_13577_en.html
9. Montazerghaem M, Ramzani H. An Analysis of the Disabled People's Perception of the Images Representing Them in the Cinema. Cultural Studies & Communication. 2014;10(37):43-66. https://www.jcsc.ir/article_15227.html

[Downloaded from exceptionaleducation.ir on 2026-11-28]

10. Deb P. Nuances of the unique and evolving conceptualisation of intellectual disability in India: A study of the changing artistic parlance of representing intellectually disabled people in mainstream Hindi cinema. British Journal of Learning Disabilities. 2022;50(2):166-77. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/bld.12467
11. Botha S, Harvey C. Disabling discourses: contemporary cinematic representations of acquired physical disability. Disability & society. 2024;39(1):62-84. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09687599.2022.2060801
12. Van Aswegen J, Shevlin M. Disabling discourses and ableist assumptions: Reimagining social justice through education for disabled people through a critical discourse analysis approach. Policy Futures in Education. 2019;17(5):634-56. https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1478210318817420
13. Safran SP. Disability portrayal in film: Reflecting the past, directing the future. Exceptional Children. 1998;64(2):227-38. https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/001440299806400206
14. Vehmas S, Watson N. Moral wrongs, disadvantages, and disability: A critique of critical disability studies. Disability & Society. 2014;29(4):638-50. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09687599.2013.831751
15. Mitra S, Posarac A, Vick B. Disability and poverty in developing countries: a multidimensional study. World Development. 2013;41:1-18. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0305750X12001465
16. Sadeghi Fassaei S, Fatemi Nia MA. Disability, the Hidden Part of Society: A Sociological Study on the Status of Disability in Iran and the World. Social Welfare. 2015;15(58):159-94. https://refahj.uswr.ac.ir/article-1-2338-en.html
17. Goodley D. Disability studies: An interdisciplinary introduction. Disability Studies. 2016:1-296. https://www.torrossa.com/it/resources/an/5909062
18. Golchin M, Javaheri F, Samiei A. Phenomenology of blindness: From the narrative of the blinds to the social construction of blindness. Quarterly of Social Studies and Research in Iran. 2022;11(3):733-60. https://jisr.ut.ac.ir/article_60086.htmlhttps:/jisr.ut.ac.ir/article_87731.html?lang=en
19. Luzik D. A new approach in the analysis of social issues: Tehran, Amirkabir; 2014.
20. Walker CL. Counselor Attitudes toward Persons Who are Blind or Visually Impaired A National Counslor Study. 2008. https://repository.lib.ncsu.edu/items/191ce14b-ad4d-4487-a668-bfc1f9f64901
21. Hadian Mt, HosainAbolhasan and Thabitzadeh, Mansoureh. Shaoubi discourse in the opinions of Nasser Khosrow Qabadiani based on the discourse analysis model of Lakla and Mofe. Didactic Literature Review. 2019;10(40):193-222. https://journals.iau.ir/article_665441.html
22. Hejazi N, Bahrami V. Application of Laclau and Mouffe's Discourse Analysis Methodology in Political Science. Methodology of Social Sciences and Humanities. 2019;25(99):1-18. https://www.researchgate.net
23. Hashemian SMHP, Hamid and Seyed Mohseni Baghsangani, Seyed Mehdi Implications of the theory of social worlds in reconstructing the discourse analysis of Lacla and Mofe. Epistemological Studies Quarterly in Islamic University. 2018:760. https://www.researchgate.net/profile/Journal-Of-Methodology-Of-Social-Sciences
24. Kasraie MS, Pozesh Shirazi A. DISCOURSE THEORY OF LACLAU AND MOUFFE: ELABORATE AND EFFICIENT TOOL IN UNDERSTANDING THE POLITICAL PHENOMENONS. POLITICAL QUARTERLY. 2009;39(3):-. https://jpq.ut.ac.ir/article_20194_en.html[In Persian]
25. Bashir H, Hussaini SB. Feminity and Masculinity in Afghanistan Society: Discourse Analysis of "Sang-e-Sabor" Film. Journal of Culture-Communication Studies. 2015;16(30):67-87. https://www.jccs.ir/article_11838.html
26. Ahangar AA, Khoshkhoonejad AA, Khademi S. A critical study of socio-cultural features of the movie the salesman, based on laclau and mouffe's theory. Global Media Journal-Persian Edition. 2020;14(2):22-52. https://gmj.ut.ac.ir/article_76659_en.html?lang=en
27. Schwartz D, Blue E, McDonald M, Giuliani G, Weber G, Seirup H, et al. Dispelling stereotypes: Promoting disability equality through film. Disability & Society. 2010;25(7):841-8. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09687599.2010.520898
28. Sabzian S. Corporeality and power: Discussions on disability and social transformation. Electronic publication; 2015. [In Persian] https://lup.lub.lu.se/search/publication/bcf5f21f-f4e4-454d-aefd-9e3c43eb30ab
29. Azarbaijani M, Salari Far MR, Mousavi Asl SM, Abbasi A, Kaviani M. Social psychology with an approach to Islamic sources. Tehran: SAMT (Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Humanities); Qom: Research Institute of Hawzeh and University; 2017. [In Persian]
30. Shayanmehr A. Daireh-olmaaref-e tatbighi-ye oloum-e ejtemaei (Vol. 7): Honar, Adabiat, Farhang (A-T) [Comparative Encyclopedia of Social Sciences, Vol. 7: Art, Literature, Culture (A-T)]. Tehran: Keyhan; 2012. Persian. ISBN 9789644582721.
31. Wooten DE, Cameron KS. Empowerment and delegation. Translated by: Oraei Yazdi B. Karaj: Institute for Research and Management Education; 2004. [In Persian]

[Downloaded from exceptionaleducation.ir on 2026-11-28]